

Az emlők önvizsgálata vagy emlő-tudatosság?

Az egészségnevelők új feladata

Dr. Döbrössy Lajos¹
Prof. Dr. Simon Tamás²

¹Országos Tisztifőorvosi Hivatal, Szűrési Koordinációs Osztály

²A Magyar Rákellenes Liga elnöke

Bevezetés

Az emlőrák világszerte az egyik leggyakoribb daganatos megbetegedés, jóllehet hazánkban – a tüdőrák és a vastagbélrák előretörése miatt – a nők daganatos halálakai között harmadik helyre szorult. Az emlőrák súlyos terhet ró az egészségügyi ellátórendszerre (1). A megbetegedettek és hozzátartozóik szenvedése jelentős, az emlőráktól való félelem társadalmi méretű lélektani teher, amellyel szemben az egészségnevelési szakembereknek fel kell venniük a harcot. Az emlőrák megelőzése, mielőbbi felismerése és kezelése a megelőző orvoslás számára mindennél fontosabb feladat. Ezért került előtérbe az emlők önvizsgálata, melyet azzal a feltételezéssel indítottak útjára, hogy javítani fogja az emlőrák korai felismerését, így a túlélést.

Az emlők önvizsgálatát *Haagensen* brit sebész kezdeményezte az 1950-es években, abban a reményben, hogy alkalmazásával mérsékelni lehet a súlyos csontkolással járó, vagy már operálhatatlan esetek előfordulását, melyek abban az időben elárasztották a kórházak sebészeti osztályait. A mammográfiás emlőszűrés még gyermekcipőben járt, így *Haagensen* ajánlása jobb híján valószínűleg, hézagpótlónak ígérkezett az emlőrák mielőbbi felismerésére és kezelésére (2). A kezdeményezést az *Amerikai Ráktársaság* és a *Nemzeti Rákintézet* felkarolta, és szórólapokon, oktatófilmek segítségével igyekezett

népszerűsíteni, annak ellenére, hogy tartottak attól, hogy a nagyközönségben felkorbácsolja a rákfóbiát.

Az ajánlás arra az általános tapasztalatra támaszkodott, hogy az asszonyok mindmáig saját maguk ismerik fel az orvosi figyelmet érdemlő, tisztázást igénylő, akár jó-, akár rosszindulatú csomókat. Ennek gyakoriságát irodalmi adatok 80–90%-ra becsülik. Erre a tényre alapozva igyekeztek népszerűsíteni az önvizsgálatot, mint az emlőrák felkutatásának egyik lehetséges módszerét (3, 4). Az emlők önvizsgálata rövid idő alatt gyorsan, világszerte elterjedt.

Miben áll az emlők önvizsgálata?

Az emlők önvizsgálata (*breast self-examination, BSE*) egy szabályszerűen megismételt, szigorúan szabályozott mozdulatsor, melyet – az ajánlások szerint – havonta egyszer, a hónap meghatározott időszakában kell elvégezni, annak érdekében, hogy az emlőrákot mielőbb, még a panaszok megjelenése előtt felismerjék (5).

Az önvizsgálat „módszertanát” – az egészségnevelés eszközeit felhasználva – tanítják a lányoknak és az asszonyoknak, hangsúlyozva, hogy a tanultakat rendszeresen és módszeresen kell alkalmazni. Fontosnak tartják az ajánlott technika betartását, mely az emlők megtekintéséből, az ujjbeggyel és a három középső ujjal vég-

LEVELEZÉSI CÍM:

Dr. Döbrössy Lajos, Országos Tisztifőorvosi Hivatal, Szűrési Koordinációs Osztály. Postacím: 1097 Budapest, Albert Flórián u. 2–6.
E-mail: dobrossy.lajos@oth.antsz.hu

zett vizsgálatból áll (6). Tükörrel szemben állva meg kell figyelni az emlők alakját, a bőr esetleges elszíneződését, duzzanatot, a bimbók behúzódsát. Az emlőt először két tenyér közé fogva, azután a jobb kéz összezárt ujjjaival, enyhe nyomással, majd hanyatt feküdvé, körkörös mozdulatokkal át kell tapintani az emlők állományát, majd a hónaljakat is. Enyhén meg kell nyomni az emlőbimbókat, vajon ürül-e belőlük váladék.

Az önvizsgálatot a serdülőkorba lépő lányoknak (7), de a húsz évnél idősebb nőknek mindenképpen, hónapról hónapra, a menstruációt követő 5–7. napon (menopauzában a hónap egy szabadon megválasztott napján) javasolt elvégezni. A rendszeresség elősegítésére némelek „kalendárium” használatát is ajánlják.

Az, hogy az önvizsgálat havonta egyszer, a ciklus előtt javasolt, azt a téves benyomást kelti, hogy a betegség veszélye a reprodukív években a legnagyobb, jóllehet ismert, hogy az emlőrások nagy többségét (80%) a menopauza idején fedezik fel.

Minden, a „normálistól” eltérő, rákra utaló jel észlelése esetén (csomó, alak- és nagyságváltozás, szokatlan érzés, fájdalom, a bőr megvastagodása, narancsbőr, torzult bimbó, stb.) indokolt haladéktalanul orvoshoz fordulni!

Az emlők önvizsgálatának kritikája

Az emlők önvizsgálatát számos oldalról éri kritika. Mindenekelőtt rovására írják, hogy ajánlott módszertana bonyolult: az előírás szerint 34 lépésből(!) áll. Tanításának határfoka rossz: ahol a nők 80%-a megtanulja, alig 3%-a gyakorolja rendszeresen, és sok asszony büntudatot érez a „mulasztás” miatt (8).

Hasznos-e az önvizsgálat?

Ha az emlők önvizsgálatának módszerét tudományos szempontok alapján vizsgáljuk, az értékelés elsődleges végpontja a halálozás csökkenése, másodlagos végpontjai az igazolódott daganatok klinikai stádium-megoszlásának kedvező irányban történő eltolódása, a talált csomók természetének tisztázása céljából orvosi rendeltetést felkeresők száma, a talált csomók próbakimetszésének (biopszia) jó- vagy rosszindulatúsága, valamint az önvizsgálat lélektani hasznának és lehetséges kárának aránya. Az eredményeket vizsgálhatjuk random módon kiválogatott és kontrollcsoportok ellenőrzött vizsgálatával (*RCT*), eset-kontroll, illetve ún. kohort-vizsgálatok során (9). A szakirodalomból máig két randomizált, ellenőrzött vizsgálat (*RCT*) ismert.

A *Shanghai-vizsgálat* (10) során 1989 és 1991 között 266 064 fő, 30–64 év közötti asszonyt vizsgáltak. Az asszonyok mintegy felét alapos, ellenőrzött oktatásban részesítették az emlő önvizsgálatának módjáról, a cso-

port másik felét kontrollként alkalmazták; utóbbiak nem részesültek szűrővizsgálatban. 10–11 éves követési idő után megállapították, hogy sem az emlőrások előfordulásának gyakoriságában, sem a talált emlődaganatok nagyságában és klinikai stádiumában, sem az emlőrások miatti halálozásban nem volt különbség a vizsgálat „kezelt” és kontroll-ágában (a kísérleti ágban 6.5/1,000, a kontroll-ágban 6.7/1,000). Ezzel szemben jelentősen gyakoribbak voltak a jóindulatúnak bizonyult elváltozások miatt végzett próbakimetszések (RR 1.84).

A másik vizsgálatot – a *WHO* védnökségével – *Semiglazov* és munkatársai végezték. Nagy mintán (61 211 fő), azonos nagyságú (60 098 fő), mammográfiás szűrésben nem részesült kontrollcsoporton, 40–64 év közötti, az önvizsgálatra egyenként betanított nőket megfigyelve (11), 5 éves követés után az önvizsgálatot végzők között lényegesen magasabb volt a tapintási lelet miatt orvoshoz fordulók száma; gyakoribbak voltak a jóindulatúnak bizonyult elváltozások miatt végzett próbakimetszések (7,5%, szemben a kontrollcsoportban talált 3,5%-kal). Több volt az igazolt jóindulatú elváltozás (1,1%, szemben a kontrollcsoport 0,5%-ával), magasabb a rosszindulatú daganatok száma (0,85% vs. 0,69%), ám a talált emlődaganatok klinikai stádium-megoszlásában nem volt különbség. Az önvizsgálatot végzők 53%-ában volt hosszabb a *látszólagos* túlélési idő („*lead time bias*”), mint a kontrollcsoportban (12), azonban a daganatos betegek halálozásában nem mutattak ki különbséget. A megfigyelést 9–13 évig követve nem találtak jelentős különbséget sem a rákkimutatói rátában, sem a daganat nagyságában, a nyirokcsomók érintettségében, valamint a halálozási rátában (13).

Megállapítható tehát, hogy az emlők önvizsgálat – akár évekig-évtizedekig folytatva – az emlőrások okozta *halálozás mérséklésére alkalmatlan* eljárás. Ugyanakkor számos, megfigyelésen alapuló közlemény utal arra (14), hogy az önvizsgálatot gyakorló asszonyok az átlagosnál gyakrabban fordulnak – feleslegesen – emlőpanaszokkal orvoshoz, és a biopsziás anyagban gyakoribb a jóindulatúnak bizonyult elváltozás (1:2.3), mint az önvizsgálatot nem gyakorlók között (1:1.13) (15).

Az emlők önvizsgálatának nemkívánatos lélektani mellékhatásaival is számolni kell. Ha a nő az önvizsgálat során jóindulatú „csomót” tapint, ha csak átmenetileg is, annak tisztázásáig rákbetegnek vizionálja magát. A nemleges tapintás viszont alaptalan biztonságérzethez vezethet, ami kedvezőtlen következményekkel járhat.

Mindezt összevetve, az emlők önvizsgálat nem mérsékli sem a talált daganatok nagyságát, sem felfedezéskori klinikai stádiumát, legkevésbé pedig az emlőrások miatti halálozást. A sok tévesen pozitív tapintási lelet szükségtelen terhet ró az egészségügyi ellátórendszerre, a tévesen negatív leletek viszont alaptalan biztonságér-

zetet keltenek. A „keresd a rákot” üzenettel lélektani terhet ró az önvizsgálóra, mert napirenden tartja a rákkal szembeni veszélyeztetettséget, és „jutalma” az, hogy daganatot talál (3). Az emlők önvizsgálata tehát, mint az emlőrák korai felismerésének „segédeszköze”, rutineljárásként *nem ajánlható*.

Fordulat az egészségnevelésben: „Ismerd meg emlőidet!”

Korábban az emlők önvizsgálatától az emlőrák mielőbbi felismerését, a kezelés utáni túlélés meghosszabbodását és a halálozás mérséklését várták, azonban a remélt haszon elmaradt, sőt, a felmérések az önvizsgálat káros hatását igazolták, nem utolsósorban azért, mert a rák fenyegető képét állítja az önvizsgáló elé. Így új koncepció lépett helyébe: az *emlő-tudatosság* (16). Elfogadhatóbbá lehetne tenni az önvizsgálatot, ha a szigorúan szabályozott, rituális mozdulatokat olyan ajánlás váltaná fel, mely jobban illeszkedik, mintegy belesimul a nők mindennapi életmenetébe. Erre tesz kísérletet az emlő-tudatosság koncepciója, mely arra bátorítja a nőket, hogy ismerjék meg saját emlőjüket, tudják, hogy számukra mi a „normális”, és jelezzék, ha valami attól eltérőt találnak (17).

Nagy-Britanniában már az országos emlőszűrés bevezetésekor a szakterület álláspontját összefoglaló, 1986-ban megjelent *Forrest-report* hangsúlyozta, hogy az emlők önvizsgálata nem tekinthető bizonyítottan hatásos eljárásnak, ezért bizonyítékok szerzésére ösztökélt (18). 1991-ben *Calman K.C.* országos tisztifőorvos feltűnést keltő levelében (19) összegezte az önvizsgálat kedvezőtlen tapasztalatait, és az emlő-tudatosság propagálása mellett érvelt. Ekkor kezdődött az a szemléletváltozás, mely a havonta végzendő rituális önvizsgálat helyett a folyamatos önmegfigyelést hangsúlyozta (20, 21).

Mit jelent az emlő-tudatosság?

„Standard emlő” nem létezik: alakja, nagysága, állománya sokféle. Az emlő-tudatosság (*breast awareness*) arra biztatja a nőket, hogy ki-ki maga „nézze és érezze”, azaz ismerje meg saját emlőit, és azt, hogyan változik havonta, a menstruációs ciklus során, valamint az életkorral. Ha így járnak el, biztosan észrevesznek bármi olyan változást, mely orvosi figyelmet érdemel.

Az emlő-tudatosság egyik kulcsszava az *éberség*, a másik a nő saját sorsáért viselt *felelősség* (2). Szemben az önvizsgálattal, melyet havonta egyszer, azonos időben, szigorú előírás szerint kell végezni, az emlő-tudatosság nem igényel formális tanítást vagy naptárt. A nők legyenek „bensőséges ismeretségben” saját emlőjükkel, legyenek tudatában annak, hogyan változik egy hónap során, valamint az életkorral. Lássák és érezzék, hogy

számukra mi a „normális”, és azonnal jelentsenek bármi változást. Az éberség arra koncentrál, ami normális, és arra, amit jelenteni kell. Nap, mint nap, zuhanyozás, fürdés, öltözés közben ellenőrizhető, hogy van-e az emlőkben valami, ami eltér a megszokottól. Meg kell figyelni az emlők nagyságát és alakját, a bimbók alakját és helyzetét, a bimbók körüli bőrt, és azt, hogy az emlők állománya hogyan változik meg a menstruációs napokban. Időnként meg kell tapintani a hónaljakat, és a kulcscsont tájékát. Fel kell figyelni mindenre, ami a megszokottól eltérő: alakváltozás, a bimbók behúzódása vagy váladékozása, bőrelváltozások, csomók az emlőkben, esetleg állandósuló fájdalom jelentkezése az emlők egy részén, vagy a hónaljban. Ha a nő a megszokottól bármi eltérőt vesz észre, haladéktalanul forduljon orvoshoz!

Az emlőtudatosság „5 pontos kódja” így foglalható össze:

Mit kell keresni és mit jelenteni?

- az emlők alakja és nagysága,
- a bőr elváltozásai az emlőkön,
- önmagában álló csomó vagy csomók az emlőkben,
- szokatlan érzés, fájdalom,
- a bimbó behúzódása, savós vagy véres váladékozása.

Ismered a melleidet? Ismerd meg őket!

Törekedni kell arra, hogy minden nő építse be személyi higiéniés magatartásába időnként mellei áttapintását is. Ez nem egy szabályozott emlő-önvizsgálat „rákszűrésű céllal”, hanem egy mindennapos áttapintás, mint a jó közérzet egyik forrása. Reflexként kell kialakítani ezt a tevékenységet úgy, mint a jó közérzethez tartozó fogmosást, fésülködést, testmozgást, stb. A testmozgás egyik eleme lehet a mellek rendszeres áttapintása is.

Mit kellene tanítani: önvizsgálatot, vagy emlőtudatos éberséget?

A nők önmaguktól kevesen lesznek „emlőtudatosak”. Ezt is tanítani kell, de kinek, hogyan, mikor és mit? Az emlő-tudatosságnak nincsenek életkori határai.

Amikor az iskolák elkészítik a rendszeres, éves iskolai egészségfejlesztési tervet, akkor válik az iskolai védőnő szerepe jelentőssé. A személyi higiénié alapjait a gyermekek otthon és az óvodában sajátítják el, de a megszerzett ismeretek gyakorlatára iskolás korban is figyelni kell. Az alapvető „*legyél tiszta, ápolj, rendes*” szemléletet fenn kell tartani, és a 8. osztályos leányokat az iskolai védőnő megtaníthatja az emlő-tudatosság alapjaira és gyakorlatára.

Az emlők önvizsgálatát, mint rákszűrő módszert el kell vetnünk, de ne öntsük ki a fürdővízzel a gyereket is! A 40. életév alatt az emlőtudatos magatartás és éberség

jelentősége megnő, ugyanis a mammográfiás szűrővizsgálat 40 év alatt – az emlőszövet sűrűsége miatt – nem ad megbízható eredményt. Ennek következtében az emlőtudatos nők, ha rendszeresen, éberan áttapintják mellüket, időben felhívhatják orvosaik figyelmét bármilyen elváltozásra. A *Nemzeti Rákregiszter* szerint ugyanis az emlőrák 40 éves kor alatt is előfordul (*KSH-ada-tok*) (22, 23, 24).

2011	Mellrák előfordulása	Mellrák miatti halálozás
35 év alatt	143	10
45 év alatt	656	86
Évi összes	6.923	2.096

Emlő-tudatosság és szűrővizsgálat

Bár – helytelenül – „önszűrésnek” is nevezik, tudni kell, hogy az emlő-tudatosság nem pótolja, nem pótolhatja a 45–65 éves nők kétévenkénti mammográfiás szűrővizsgálatát (25), mely képes jelezni az emlők kicsiny, akár 5 mm átmérőjű, még nem tapintható elváltozásait is. Ezért az az egészségnevelési üzenet, hogy „*Ha hívnak, menj, mert késve késő!*”, az emlőtudatos gyakorlat nem vesztí hatályát.

Összefoglalás:

Az emlőráktól való félelem társadalmi méretű lélektani teher, amellyel szemben az egészségnevelési szakembereknek fel kell venniük a harcot. Korábban az emlők önvizsgálatától az emlőrák mielőbbi felismerését, a keze-

lés utáni túlélés meghosszabbodását és a halálozás mérséklését várták, azonban a remélt haszon elmaradt, sőt, a felmérések az önvizsgálat káros hatását igazolták, nem utolsósorban azért, mert a rák fenyegető képét állítja az önvizsgáló elé. Újabban a rendszeres, rituális önvizsgálat helyett a hangsúly az *emlő-tudatosságra* tevődött át, amely a nőket saját emlőjük alaposabb megismerésére ösztönzi úgy, hogy azt ne szabályozottan, „rákszűrési” céllal végezze, hanem építse be személyi higiénés magatartásába. Ebben a tudatformálásban az egészségnevelőknek kitüntetett szerepük van.

Kulcsszavak: az emlők önvizsgálata, az emlőrák korai felismerése, emlő-tudatosság, szűrővizsgálat

Abstract

The fear of breast cancer represents a society-wide psychological burden that health educators need to fight against. Formerly, earlier detection, better survival and mortality reduction from breast cancer were hoped from self-examination, but instead of the expected benefit, the practice proved to be harmful, particularly because of the frightful picture of cancer. Recently, a shift from ritual self-examination to „*breast awareness*” has taken place which encourages women to better know their breasts. It is not perceived as a cancer screening modality, but built in her everyday, personal hygiene. Health educators have an important role to play in shaping this new way of thinking.

Keywords: self-examination, earlier detection of breast cancer, breast awareness, cancer screening

IRODALOM

1. Központi Statisztikai Hivatal: *Demográfiai Évkönyv 2012*.
2. Thorton H.–Pilarisetti R.R.: „Breast awareness’ and ‘breast self-examination’ are not the same. What do these terms mean? Why are they confused? What can we do?” In: *Eur J Cancer* (2118), doi.10.1016./j.ejc.2008.08.015. 2014. december 7.
3. Austoker J.: „Screening and self-examination for breast cancer.” In: *Brit Med J* 309: 168–174. 1994.
4. English J.: „Importance of breast awareness in identification of breast cancer.” In: *Nursing Time* 99(40): 18–19. 2003.
5. Mark K.–Temkin S.M.–Terplasn M.: „Breast self-awareness: the evidence behind the euphemism.” In: *Obstet Gynaecol* 123 (4): 734–738. 2014.
6. Harvey B.J.–Miller A.B.–Baines C.J.–Corey P.N.: „Effect of breast self-examination techniques on the risk of death from breast cancer.” In: *CMAJ* 157(9):1205–1212. 1997.
7. Goldstein D.P.–Miler V.: „Breast masses in adolescent females.” In: *Clin Pediatr* 21: 17–19. 1982.
8. Austoker J.: „Being breast aware.” In: *NHS Breast Screening Programme Review* 1993. p. 11.

9. Baxter N.: „Preventive health care, 2001 update: Should women be routinely taught breast self-examination to screen for breast cancer?” In: *CMAJ* 164 (13): 1837.1846. 2001.
10. Thomas D.–Gao D.–Ray R.–Wang W.–Allison C.–Chen F.–Porter P.L.–Hu Y.W.–Sparks R.–Ulrich C.M.–Bigler J.–TwoRoger S.S.–Yasui Y.–Rajan K.B.–Porter P.: „Randomized trial of breast self-examination in Shanghai: Final results.” In: *JNCI* 94:1445–1457. 2002.
11. Semiglazov V.F.–Moiseenko V.M.–Bagli J.L.–Migmanova N.–Selemyov N.K.–Popova R.T.: „The role of BSE in early breast cancer detection (results of the 5 years OSSR/WHO randomized study in Leningrad).” In: *Eur J Epidemiol* 8: 498–502. 1992.
12. Döbrössy L.: *A daganatok szűrése. Minőségbiztosítási kézikönyv és módszertani útmutató*. OTH. 2013. p. 28.
13. Semiglazov V.F.–Manikhas A.G.–Moiseenko V.M. et al.: „Rezultaty prospektivnogo randomizirovannogo isledovaniia [Rossiia (Sankt-Peterburg)/VOZ] znacheniiia samoobsledovaniia v rannem vyivlenii raka molochnoi zhelezy. [Results of a prospective randomized investigation [Russia (St.Petersburg)/WHO] to evaluate the significance of self-examination for the early detection of breast cancer].” In: *Vopr Onkol* 49:434–441.2003.

14. Nelson H.D.–Tyne K.–Naik A.–Bougastos Ch.–Chan B.K.–Humphrey L.: „Screening for breast cancer: systematic evidence review update for US Preventive Services Task Force.” In: *Ann Intern Med* 151: 727–W242. 2009.
15. Hackshaw A.K.–Paul E.A.: „Breast self-examination and death from breast cancer: a metaanalysis.” In: *BJC* 88: 1047–1053. 2003.
16. Mark K.–Temkin S.M.–Terplan M.: „Breast self-awareness: the evidence behind the euphemism.” *Obstet Gynaecol.* 123 (4): 734–738. 2014.
17. SOGC Opinion: „Breast self-examination.” *J. Obstet Gynaecol Can* 28(8): 728–730. 2006.
18. Forrest, Sir Patrick: *Breast Cancer Screening*. Her Majesty's Stationary Office, London, 1986.
19. Calman K.C.–Poole A.A.B. from Chief Medical Officer: *Letter to all doctors in England*. Department of Health, 29 November 1991.
20. Austoker J.: *Be Breast Aware (leaflet)*. DH&NHS; 1991.
21. Austoker J.: „Breast self examination.” In: *BMJ* 326 (1):1–2. 2003.
22. Simon T.: „Korai mellrákhalálozás az Európai Unió országai-ban.” In: *Egészségfejlesztés* 45 (4): 23–24. 2004.
23. Simon T.: „Korai mellrákhalálozás 2001–2005.” In: *Orv Hetil* 148(37): 1767. 2007.
24. Simon T.: *A Magyar Rákellenes Liga lehetőségei a fiatalok em-lőrák felismerésében és a betegek segítésében*. Szent Agáta napi továbbképzés, 2014. január
25. Kearney A.J.–Murray M.: „Breast cancer screening recommen-dations: is mammography the only answer?” In: *J Midwifery Womens Health*. 54(5):393–400. 2009.